

УДК 159.92

М. В. Головіна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ САМОВІЛЬНОГО ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ЧАСТИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Головіна Маргарита Володимирівна,

<https://orcid.org/0009-0006-7824-586X>, e-mail: vpz@ngu.gov.ua,

Національна академія Національної гвардії України

Анотація. Стаття є викладенням результатів оригінального дослідження соціально-психологічних чинників самовільного залишення військових частин військовослужбовцями в умовах воєнного стану. СЗЧ розглянуто як психологічну установку, що містить когнітивний, емоційний і поведінковий компоненти. Наведено результати анкетування різних груп і категорій військовослужбовців, що здійснили СЗЧ, в аспекті цих компонентів.

Ключові слова: військовослужбовці, самовільне залишення військових частин, професійна мотивація, ціннісно-смилова сфера, ставлення, установки.

Вступ

На теперішній час у підрозділах Національної гвардії України (НГУ) зростає кількість військовослужбовців, які здійснюють самовільне залишення військової частини (СЗЧ), тоді як суспільство потребує більшої кількості тих, хто захищатиме країну, у зв'язку із збройною агресією РФ проти України.

Практично в кожному підрозділі НГУ нараховуються військовослужбовці, які здійснили СЗЧ у період війни починаючи з 2014 р., незалежно від покладених на ці підрозділи завдань та їхнє призначення. Із початком повномасштабного вторгнення РФ на територію нашої держави кількість таких військовослужбовців значно збільшилася з різних причин. Це, зокрема, соціальні, політичні, демографічні чинники, а також низка інших проблем. Поряд із тим вибір військовослужбовця щодо здійснення СЗЧ також обумовлений і низкою психологічних чинників, таких як посттравматичний стресовий розлад, страх бути вбитим або понівеченим тощо. Військовослужбовці НГУ прагнуть соціального визнання, економічної самостійності, активної професійної діяльності та кар'єрного зростання. Також залишається невирішеним питання, завдяки яким особистісним характеристикам стає можливим успішний розвиток почуття самоповаги, відчуття особистісної цінності, позитивного ставлення до себе тощо. Це явище негативно впливає на боєздатність підрозділів і потребує як глибокого наукового аналізу, так і розроблення дієвих психологічних заходів профілактики.

Проте на сьогоднішній день тисячі військовослужбовців НГУ гідно несуть службу у своїх підрозділах, обіймають керівні посади, тобто дедалі більше адаптуються до виконання покладених на підрозділ завдань в умовах воєнного стану. Актуальність теми обумовлена необхідністю вивчення психологічних чинників, що впливають на СЗЧ, та розроблення практичних рекомендацій для запобігання цьому явищу.

У відкритих джерелах немає конкретних статистичних даних щодо ставлення військовослужбовців до СЗЧ залежно від наявності статусу учасника бойових дій (УБД)

або категорії служби (контрактники, мобілізовані, добровольці). Доступна інформація переважно стосується загальної кількості засуджених за СЗЧ та інших військових правопорушень.

У 2023 р. за самовільне залишення військової частини було засуджено 1 577 військовослужбовців, з яких 30 – жінки. Це становить 61 % від усіх засуджених за військові кримінальні правопорушення цього періоду. Загальна кількість засуджених за військові злочини у 2023 р. склала 2 585 осіб, що значно перевищує показник 2022 р. (1 490 осіб) (Журавель, 2019). У 2022 р. було зареєстровано 6 000 справ за статтею про самовільне залишення частини, у 2023 р. – 16 000, а за перші два місяці 2024 р. – вже 4 690 справ (Гірник, 2024).

Мета статті – емпірично визначити соціально-психологічні чинники СЗЧ військовослужбовців в умовах війни.

СЗЧ є злочином, передбаченим статтею 407 Кримінального кодексу України (КК України). Воно охоплює ситуації, коли військовослужбовець без дозволу командування залишає місце несення служби або ухиляється від виконання обов'язків понад визначений строк. Ця дія може кваліфікуватися як адміністративне правопорушення або кримінальний злочин залежно від строку відсутності та наявності обтяжувальних обставин (Кримінальний кодекс України, 2001). СЗЧ охоплює нез'явлення вчасно на службу без поважних причин – неприбуття військовослужбовця до місця служби після відпустки, відрядження або лікування у встановлений строк (Карпенко, 2013).

Злочин вважається закінченим з моменту фактичного залишення частини або неприбуття на службу у визначений час. Суб'єктом злочину є військовослужбовці, які проходять службу за контрактом або на строковій основі. Особливістю є те, що суб'єктом можуть бути як особи строкової служби, так і контрактники, що впливає на кваліфікацію діяння та міру покарання. Суб'єктивна сторона передбачає вину у формі прямого умислу. Військовослужбовець усвідомлює протиправність своїх дій, передбачає їхні наслідки та бажає їхнє настання (Ленда, 2023). СЗЧ відрізняється від таких суміжних правопорушень, як: дезертирство (ст. 408 КК України), яке передбачає умисел ухилитися від служби назавжди; непокоря (ст. 402 КК України) та залишення поля бою (ст. 429 КК України). Основним критерієм є строк відсутності та мотиви вчинення правопорушення (Науково-практичний коментар, 2021).

Таким чином, СЗЧ є серйозним військовим злочином, що підриває дисципліну та боєздатність армії. Законодавство України передбачає суворі покарання за такі дії, особливо в умовах воєнного стану. Водночас важливо забезпечити справедливий підхід до оцінки мотивів військовослужбовців, які вчинили подібні правопорушення, аби запобігти зловживанням у правозастосуванні.

Делінквентна поведінка, різновидом якої є СЗЧ, є результатом впливу на суб'єкта правопорушень тих чи інших чинників. Своєчасне виявлення детермінантів наведених правопорушень дає змогу сформулювати комплекс ефективних заходів, спрямованих на недопущення (або, принаймні, покращення динаміки щодо їхнього непоширення) в майбутньому вчинення відповідних суспільно небезпечних (шкідливих) діянь (Юнін та ін., 2024). У поясненні детермінованості делінквентної поведінки дослідники досі перебувають у межах осі «біологічне – психологічне – соціальне».

Досліджуючи особливості проявів делінквентної поведінки в Збройних Силах України, автори дійшли висновку, що їй сприяють передусім соціальні чинники: труднощі під час проходження військової служби, її кардинальна відмінність від цивільного життя молоді до призову на військову службу, травматичні життєві обставини, вплив девіантних груп, які вже склалися у військовому колективі (Боднар & Макаренко, 2011).

О. Антоненко (2023) зазначає, що важливим чинником формування делінквентної поведінки військовослужбовців у бойових умовах є низька ідентифікація себе з товаришами по службі, сумніви в належній соціальній залученості, водночас мотиваційна роль

у формуванні стилю власного життя не усвідомлюється, що сприяє формуванню кримінальної поведінки. Таким чином, дослідник дійшов висновку, що до основних чинників делінквентної поведінки військовослужбовців слід віднести індивідуально-психологічні, особистісні та соціальні, визначальну роль тут відіграють увага та виховання з боку батьків до індивіда в дитячому віці.

В. Мозговий (2019) підсилює значущість індивідуально-психологічних чинників, зазначає, що особи, які виховувалися в дитячому та підлітковому віці без батьківської або материнської уваги та піклування, мають схильність до проявів делінквентної поведінки вище, ніж у повних сім'ях, майже у два рази, а найбільший відсоток військовослужбовців, схильних до делінквентної поведінки, виявлено серед осіб з недиференційованою гендерною ідентичністю, що пояснюється низьким рівнем виразності чоловічих і жіночих якостей та характерними для них соціально незрілими проявами інфантильних форм поведінки.

На думку А. Пащенко (2022), під час аналізу делінквентної поведінки військовослужбовців (зокрема СЗЧ) невинувато перебільшується «соціальний чинник», або внесок середовища у формування такої поведінки. Це виправдано презумпцією можливості ефективного виховного і дисциплінарного впливу на таких військовослужбовців. Проте неврахування індивідуально-психологічних чинників зводить до нуля можливості психодіагностичного прогнозу СЗЧ, побудови адекватних стратегій психопрофілактики.

На наш погляд, СЗЧ можна розглядати як специфічну установку, що формується під впливом певних обставин та внутрішніх переконань військовослужбовця. Установка визначається як стійка психічна готовність індивіда реагувати на певні об'єкти, ситуації або дії у визначений спосіб. Вона виконує регулятивну функцію поведінки, спрямовуючи сприйняття, оцінку та відповідні реакції людини в певних життєвих умовах, особливо в умовах стресу, ризику та високого психологічного навантаження. У структурі установки щодо СЗЧ імпліцитно містяться три основні компоненти: когнітивний, емоційний та поведінковий, що забезпечує її цілісність.

Матеріали та методи дослідження

Емпіричну вибірку дослідження склали 46 військовослужбовців НГУ, як з досвідом участі в бойових діях, так і без нього, які здійснили СЗЧ.

Було використано авторську анкету, розроблену з метою комплексного вивчення психологічних, моральних та організаційних чинників, що сприяють СЗЧ військовослужбовцями НГУ. Анкета охоплює 10 основних тематичних блоків питань, які спрямовані на: визначення соціально-демографічних характеристик військовослужбовця (вік, стать, рік призову, наявність статусу УБД, категорія служби); дослідження когнітивного компонента установки щодо СЗЧ через оцінку сприйняття труднощів служби, правових наслідків і виправданості вчинку; дослідження емоційного компонента установки, включно з оцінкою реакції на сам факт СЗЧ у товаришів по службі (засудження, розуміння, допомога); дослідження поведінкового компонента через моделювання можливої поведінки у випадку знання про СЗЧ іншого військовослужбовця; виявлення джерел соціальної підтримки, які могли б утримати особу від вчинення СЗЧ (командири, родичі, інші посадові особи).

Результати

Результати опитування різних груп і категорій військовослужбовців, які здійснили СЗЧ, наведено в таблицях 1 та 2.

Таблиця 1 – Уявлення військовослужбовців, які здійснили СЗЧ, щодо найбільших труднощів служби в армії (у %)

	не УБД	УБД	усього	χ^2	p
відсутність особистої свободи	12,50	18,20	15,20	0,29	0,69
необхідність підкорятися	4,20	-	2,20	0,94	1,00
наявність нестатутних взаємовідносин	4,20	9,10	6,50	0,46	0,60
наявність великої кількості нарядів	-	-	-	-	-
наявність великої чисельності робіт	4,20	-	2,20	0,94	1,00
факти несправедливості з боку командирів	33,30	59,10	45,70	3,07	0,14
почуття відірваності від рідних і близьких	25,00	27,30	26,10	0,03	1,00
втома від постійного перебування в колективі	4,20	4,50	4,30	0,00	1,00
відсутність повноцінного і з власного бажання відпочинку	16,70	4,50	10,90	1,74	0,35
надмірна регламентованість військового життя	-	9,10	4,30	2,28	0,22
велика різниця в умовах життя в армії і до неї	12,50	13,60	13,00	0,01	1,00

Відповідно до таблиці 1 дійшли висновку про відсутність статистично значущих відмінностей між уявленнями про труднощі служби в армії військовослужбовців з різним характером досвіду.

Таблиця 2 – Уявлення військовослужбовців (в/сл) різних категорій, які здійснили СЗЧ, щодо найбільших труднощів служби в армії (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобіліза- цією	добро- волець	усьо- го	χ^2	p
відсутність особистої свободи у військовослужбовців	14,29	14,71	20,00	15,22	0,10	0,95
необхідність підкорятися	-	2,90	-	2,20	0,36	0,84
наявність нестатутних взаємовідносин	14,30	5,90	-	6,50	1,06	0,59
наявність великої кількості нарядів	-	-	-	-	-	-
наявність великої чисельності робіт	-	2,94	-	2,17	0,36	0,84
факти несправедливості з боку командирів	85,71	41,18	20,00	45,65	6,13	0,05
почуття відірваності від рідних та близьких	28,57	26,47	20,00	26,09	0,12	0,94
втома від постійного перебування в колективі	-	5,88	-	4,35	0,74	0,69
відсутність повноцінного та з власного бажання відпочинку	-	8,82	40,00	10,87	6,10	0,05
надмірна регламентованість військового життя	-	5,88	-	4,35	0,74	0,69
велика різниця в умовах життя в армії та до неї	-	17,65	-	13,04	2,44	0,30

Порівняння таблиць 1 та 2 дало змогу виявити суттєві відмінності у ставленні до труднощів військової служби серед військовослужбовців, які мають статус УБД, та тих, хто його не має, а також серед різних категорій військовослужбовців (контрактники, мобілізовані, добровольці).

Далі в таблицях 3–12 наведено результати дослідження установки військовослужбовців щодо СЗЧ, включно із характеристикою цієї установки за когнітивним, емоційним та поведінковим компонентами.

Таблиця 3 – Ставлення військовослужбовців, які здійснили СЗЧ, до самого явища СЗЧ (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
Чи вважаєте Ви самовільне залишення частини військовим злочином?	58,3	36,4	47,8	2,22	0,14

Таблиця 4 – Ставлення військовослужбовців різних категорій, які здійснили СЗЧ, до самого явища СЗЧ (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобілізацією	доброволець	усього	χ^2	p
Чи вважаєте Ви самовільне залишення частини військовим злочином?	42,86	44,12	80,00	47,83	2,33	0,31

Таблиця 5 – Поведінковий компонент установки на СЗЧ військовослужбовців з різним бойовим досвідом (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
спробую відмовити, а якщо не вдасться – доповім за командою	51,35	33,33	47,83	0,94	0,33
погрожуватиму, що доповім за командою	47,73	100,00	48,89	1,07	0,30
спробую відмовити, а якщо не вдасться, то промовчу	47,50	50,00	47,83	0,01	0,91
заважати не буду, це його власна справа	34,78	60,87	47,83	3,14	0,08
зроблю вигляд, що нічого не знаю	46,67	100,00	47,83	1,12	0,29
відповісти не можу, не думав про це	48,72	42,86	47,83	0,08	0,78

Таблиця 6 – Поведінковий компонент установки на СЗЧ військовослужбовців різних категорій (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобілізацією	доброволець	усього	χ^2	p
спробую відмовити, а якщо не вдасться – доповім за командою	14,29	20,59	20,00	19,57	0,15	0,93
погрожуватиму, що доповім за командою	-	3,03	-	2,22	0,37	0,83
спробую відмовити, а якщо не вдасться, то промовчу	14,29	11,76	20,00	13,04	0,27	0,87
заважати не буду, це його власна справа	57,14	44,12	80,00	50,00	2,41	0,30
зроблю вигляд, що нічого не знаю	14,29	-	-	2,17	5,70	0,06
відповісти не можу, не думав про це	14,29	17,65	-	15,22	1,06	0,59

Таблиця 7 – Емоційний (оцінний) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців з різним бойовим досвідом (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
на загальне засудження	16,67	-	8,70	4,02	0,04
на поблажливість	8,33	9,09	8,70	0,01	0,93
на розуміння	50,00	68,18	58,70	1,57	0,21
на допомогу	12,50	40,91	26,09	4,80	0,03

Таблиця 8 – Емоційний (оцінний) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців різних категорій (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобілізацією	доброволець	усього	χ^2	p
на загальне засудження	-	11,76	-	8,70	1,55	0,46
на поблажливість	14,29	8,82	-	8,70	0,75	0,69
на розуміння	57,14	55,88	80,00	58,70	1,05	0,59
на допомогу	42,86	20,59	40,00	26,09	2,06	0,36

Таблиця 9 – Емоційний (ставлення) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців з різним бойовим досвідом (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
відсутність особистої свободи у військовослужбовців	4,17	9,09	6,52	0,46	0,50
необхідність підкорятися	-	-	-	-	-
нестатутні взаємовідносини	16,67	9,09	13,04	0,58	0,45
надмірна кількість нарядів	-	-	-	-	-
надмірно велика чисельність робіт	-	-	-	-	-
факти несправедливості з боку офіцерів	33,33	50,00	41,30	1,32	0,25
почуття відірваності від рідних та близьких	37,50	18,18	28,26	2,11	0,15
втома від постійного перебування в колективі	-	-	-	-	-
відсутність можливості повноцінного та за власним вибором відпочинку	12,50	13,64	13,04	0,01	0,91
зайва регламентованість армійського життя	4,17	4,55	4,35	0,004	0,95
велика різниця в умовах життя в армії та до неї	4,17	4,55	4,35	0,004	0,95
хвороба близьких, рідних	33,33	31,82	32,61	0,01	0,91
ніщо виправдати самовільне залишення частини не може	4,17	-	2,17	0,94	0,33

Таблиця 10 – Емоційний (ставлення) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців різних категорій (у %)

	в/сл за контрак- том	в/сл за мобіліза- цією	добро- волець	усяо- го	χ^2	p
відсутність особистої свободи у військовослужбовців	14,29	2,94	20,00	6,52	2,90	0,24
необхідність підкорятися	-	-	-	-	-	-
нестатутні взаємовідносини	14,29	14,71	-	13,04	0,84	0,66
надмірна кількість нарядів	-	-	-	-	-	-
надмірно велика чисельність робіт	-	-	-	-	-	-
факти несправедливості з боку офіцерів	71,43	38,24	20,00	41,30	3,69	0,16
почуття відірваності від рідних та близьких	28,57	29,41	20,00	28,26	0,19	0,91
втома від постійного перебування в колективі	-	-	-	-	-	-
відсутність можливості повноцінного та за власним вибором відпочинку	14,29	8,82	40,00	13,04	3,75	0,15
зайва регламентованість армійського життя	-	5,90	-	4,30	0,74	0,69
велика різниця в умовах життя в армії та до неї	-	5,90	-	4,30	0,74	0,69
хвороба близьких, рідних	42,86	29,41	40,00	32,61	0,62	0,74
ніщо виправдати самовільне залишення частини не може	-	2,94	-	2,17	0,36	0,84

Таблиця 11 – Поведінковий (оцінний) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців з різним бойовим досвідом (у %)

	немає статусу УБД	є статус УБД	усього	χ^2	p
найбільше у професійній сфері	20,83	31,82	26,09	0,72	0,40
найбільше у сімейній сфері	20,80	4,50	13,00	2,69	0,10
найбільше у стосунках з друзями та іншими важливими людьми	4,20	4,80	4,40	0,01	0,92
не вплине, або, навпаки, змінить життя на краще	33,30	40,90	37,00	0,28	0,60

Таблиця 12 – Поведінковий (оцінний) компонент реакції на СЗЧ військовослужбовців різних категорій (у %)

	в/сл за контрактом	в/сл за мобіліза- цією	добро- волець	усяо- го	χ^2	p
найбільше у професійній сфері	42,86	20,59	40,00	26,09	2,06	0,36
найбільше у сімейній сфері	14,30	11,80	20,00	13,00	0,27	0,87
найбільше у стосунках з друзями та іншими важливими людьми	-	6,10	-	4,40	0,76	0,68
не вплине, або, навпаки, змінить життя на краще	42,90	38,20	20,00	37,00	0,75	0,69

Обговорення

За даними таблиці 1 видно, що для військовослужбовців, які не мають статусу УБД, найбільш значущими показниками труднощів у службі є факти несправедливості з боку командирів (33,3 %), почуття відірваності від рідних та близьких (25 %) та відсутність повноцінного та з власного бажання відпочинку (16,7 %). Офіс омбудсмена України зафіксував численні порушення прав військовослужбовців, зокрема незаконні дії командирів. Наприклад, у 211-й понтонно-мостовій бригаді командир взводу вимагав гроші, погрожував та знущався над підлеглими (Права людини, 2023).

Тривале перебування на полігонах та в зонах бойових дій, яке може сягати 8-9 місяців на рік, призводить до розпаду сімей або кризових ситуацій у родинах військовослужбовців. Військовослужбовці часто скаржаться на ненадання відпусток та звільнень під час служби. Зокрема, мають місце випадки ненадання гарантованої законом відпустки протягом усього періоду служби та незаконні затримки з демобілізацією. Це, зі свого боку, впливає на рішення про звільнення з армії (Гаврилова & Матвійчук, 2024).

Водночас найменш значущими труднощами військової служби є наявність великої кількості нарядів і надмірна регламентованість військового життя (по 0 %) та необхідність підкорятися, наявність нестатутних взаємовідносин, наявність великої чисельності робіт, втома від постійного перебування в колективі (по 4,2 %).

Підпорядкування є фундаментальним принципом військової служби, який більшість особового складу сприймає як невід'ємну складову своєї професії. Тому, хоча необхідність підкорятися може спричиняти певний дискомфорт, вона не розглядається як значна проблема.

Говорячи про військовослужбовців, які мають статус УБД, варто зазначити, що найбільш значущими показниками труднощів служби для них є факти несправедливості з боку командирів (59,1 %), почуття відірваності від рідних та близьких (27,3 %) і відсутність особистої свободи (18,2 %). Військовослужбовці, незалежно від наявності статусу УБД, стикаються з подібними труднощами, проте їхня інтенсивність відрізняється. Для всіх військових найбільш значущими проблемами є несправедливість з боку командирів, почуття відірваності від рідних і брак повноцінного відпочинку. Однак серед представників зі статусом УБД ці труднощі відчуються гостріше: несправедливість з боку командирів непокоїть їх майже вдвічі більше (59,1 % проти 33,3 %), а також вони частіше констатують обмеження особистої свободи (18,2 %). Це свідчить про те, що бойовий досвід загострює сприйняття несправедливості та обмежень у військовій службі.

Разом з тим найменш значущими труднощами військової служби для цієї категорії військовослужбовців є необхідність підкорятися, наявність великої кількості нарядів та великої чисельності робіт (по 0 %), а також втома від постійного перебування в колективі, відсутність повноцінного та з власного бажання відпочинку (по 4,5 %).

Військовослужбовці, як зі статусом УБД, так і без нього, подібно оцінюють найменш значущі труднощі служби, зокрема необхідність підкорятися, виконання нарядів та значну кількість робіт. Це свідчить про те, що згадані аспекти сприймаються як невід'ємна складова військової служби та не спричиняють суттєвого дискомфорту.

Основна розбіжність полягає у ставленні до втоми від постійного перебування в колективі та можливості відпочинку. Для військовослужбовців без статусу УБД відсутність повноцінного відпочинку не є значною проблемою, тоді як для представників із статусом УБД це питання постає актуальніше (4,5 %). Це може бути пов'язано з інтенсивнішим навантаженням та психологічним виснаженням після бойового досвіду.

Проведений аналіз даних таблиці 2 дав змогу визначити уявлення військовослужбовців різних категорій (контрактники, мобілізовані, добровольці), які самовільно залишили військову частину (СЗЧ), щодо найбільших труднощів служби в армії.

За результатами аналізу встановлено статистично значущі відмінності за двома показниками: «факти несправедливості з боку командирів» ($\chi^2 = 6,13$; $p \leq 0,05$) та «відсутність

повноцінного та з власного бажання відпочинку» ($\chi^2 = 6,10$; $p \leq 0,05$). Так, несправедливість з боку командирів найбільш гостро сприймають військовослужбовці за контрактом (86 %), значно менше – мобілізовані (41 %) та добровольці (20 %).

Проблема відсутності повноцінного і добровільного відпочинку є найбільш значущою для добровольців (40 %), менш вираженою для мобілізованих (9 %) та зовсім не згадується військовослужбовцями за контрактом. Як зазначає Центр психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України (2025), саме відсутність законодавчо гарантованих відпусток та порушення прав на відпочинок стає чинником, що поглиблює невдоволення військовою службою серед особового складу.

Незважаючи на виявлені статистично значущі відмінності, низка труднощів сприймається військовослужбовцями різних категорій приблизно однаково. Серед них – почуття відірваності від рідних та близьких (26 % загалом), відсутність особистої свободи (15 % загалом), нестатутні взаємовідносини (7 % загалом). Це свідчить про універсальний характер зазначених проблем для різних категорій військовослужбовців.

Такі аспекти, як необхідність підкорятися, велика чисельність робіт, втому від постійного перебування в колективі, надмірна регламентованість життя в армії та значна відмінність в умовах життя до армії та під час служби, мають низькі показники значущості та не є істотними труднощами для більшості опитаних військовослужбовців. Подібні результати також підтверджуються дослідженням Тиждень.ua (Чому військовослужбовці розчаровуються, 2023), де зазначається, що певні складності військової служби сприймаються як нормальні та невід’ємні аспекти військової діяльності.

Військовослужбовці зі статусом УБД та категорія тих, хто перебуває на службі за контрактом, найбільш гостро відчувають проблему несправедливості з боку командирів (відповідно, 59,1 % і 86 %). Це свідчить про підвищену чутливість до цієї проблеми в осіб з бойовим досвідом та тих, хто професійно пов’язаний з військовою службою. Натомість добровольці та мобілізовані значно менше акцентують увагу на цій проблемі (20 % та 41 % відповідно). Таким чином, статус УБД та категорія служби впливають на сприйняття несправедливості, що може бути пов’язано з очікуванням визнання їхніх заслуг та справедливого ставлення з боку командування.

Водночас проблема відсутності повноцінного і добровільного відпочинку є значущою для військовослужбовців без статусу УБД (16,7 %), добровольців (40 %) та менш значущою для мобілізованих (9 %). У військовослужбовців за контрактом ця проблема взагалі не зазначена, що свідчить про різні очікування щодо організації служби та умов відпочинку залежно від категорії та досвіду особового складу.

Щодо почуття відірваності від рідних та близьких слід зазначити, що цей аспект рівномірно сприймається як військовослужбовцями з УБД і без нього (відповідно, 27,3 % і 25 %), так і серед різних категорій військовослужбовців (загалом 26 %). Це свідчить про універсальний характер окресленої проблеми, незалежно від наявного бойового досвіду чи способу комплектування армії.

Нестатутні взаємовідносини та відсутність особистої свободи також є приблизно однаково значущими для всіх категорій військовослужбовців незалежно від статусу УБД (відповідно, близько 7 % та 15 %), що може свідчити про системні аспекти цих проблем у підрозділах.

Водночас такі труднощі, як необхідність підкорятися, велика кількість нарядів, втому від постійного перебування в колективі та надмірна регламентованість життя в армії, є найменш значущими як для військовослужбовців з різним статусом УБД, так і для представників підрозділів різних категорій. Ці аспекти, ймовірно, сприймаються військовими як невід’ємна частина армійського життя, що підтверджує адаптивний характер військового персоналу до специфіки служби.

На підставі даних, наведених у таблиці 3, можемо дійти висновку про те, що військовослужбовці без статусу УБД більшою мірою вважають СЗЧ злочином, ніж військовослужбовці, які мають посвідчення УБД. Військовослужбовці зі статусом УБД вже довели свою участь у бойових діях і можуть розглядатися як ті, хто зазнав значного фізичного та психологічного навантаження. Це може впливати на оцінку їхніх дій у разі СЗЧ. Ті, хто не має посвідчення УБД, можуть сприйматися як менш мотивовані чи навіть такі, що ухиляються від виконання обов'язків. Хоча закон однаковий для всіх військовослужбовців, суди та командири можуть зважати на бойовий досвід під час розглядання справи про СЗЧ. Наявність підтвердженого УБД може бути пом'якшувальною обставиною, особливо тоді, якщо можна довести, що військовий мав психологічні або моральні причини для свого вчинку. Військові, які пройшли бойові дії, можуть мати посттравматичний стресовий розлад або емоційне виснаження, що розглядається як причина їхніх дій. У деяких випадках це може змусити командування або суди лояльніше підходити до оцінки їхніх вчинків.

З огляду на різницю в мотивації та ставленні ті, хто вже має статус УБД, здебільшого сприймаються як люди, що виконали свій обов'язок і заслужили певну повагу. У разі їхнього СЗЧ можуть розглядати причини, пов'язані із втомою чи особистими труднощами. Водночас військовослужбовці без підтвердження УБД можуть розглядатися як такі, що ще не довели свою відданість справі, та їхня відсутність у частині може інтерпретуватися як свідома спроба уникнути служби.

Сприйняття СЗЧ як злочину серед військовослужбовців залежить від їхнього статусу, мотивації та рівня військової підготовки. Зокрема, 42,86 % контрактників вважають СЗЧ злочином, що пояснюється їхнім професійним підходом до служби. Як досвідчені військові, вони усвідомлюють важливість дисципліни, проте можуть також розуміти об'єктивні причини такого вчинку, зокрема психологічне виснаження чи проблеми з командуванням. Це пояснює, чому рівень засудження СЗЧ серед контрактників є нижчим порівняно з іншими категоріями військових.

Серед мобілізованих 44,12 % вважають СЗЧ злочином, що обумовлено їхньою вимушеною адаптацією до військової служби. Оскільки мобілізовані не мають попереднього бойового досвіду, для них сувора дисципліна є необхідною умовою збереження боєздатності та виживання. Вони значною мірою покладаються на порядок у підрозділі та командирів, тому будь-яке порушення військового статуту, особливо залишення частини, сприймається як небезпечний прецедент. Незначна різниця між показниками контрактників і мобілізованих свідчить про те, що в умовах бойових дій обидві групи схильні до подібного ставлення до СЗЧ.

Найвищий рівень засудження СЗЧ спостерігається серед добровольців, 80 % з яких вважають його злочином. Це пояснюється високою мотивацією та свідомим вибором служби, що формує в них більш категоричне ставлення до дисципліни. Добровольці часто керуються патріотичними або морально-етичними переконаннями, тому розглядають СЗЧ як зраду товаришів по службі та підлив загальної боєздатності підрозділу. Для них військовий порядок і відповідальність є ключовими показниками ефективності армії, тому вони менш схильні виправдовувати СЗЧ особистими обставинами чи психологічними чинниками.

Серед військових без статусу УБД причини СЗЧ здебільшого мають загальний або особистий характер. Часто фіксуються скарги на негативне ставлення до особового складу, ігнорування командуванням проблем підлеглих, загальну недовіру до керівництва, а також сімейні та медичні обставини. Окремі випадки пов'язані з алкогольною залежністю та небажанням служити. Такі причини можуть свідчити про недостатню адаптацію мобілізованих військовослужбовців до армійських умов та низьку морально-психологічну стійкість частини з них.

Натомість військовослужбовці зі статусом УБД частіше називають причини, пов'язані з морально-психологічним станом та проблемами у військовій структурі. Більшість з них наголошує на несправедливому чи жорстокому ставленні з боку командирів та інструкторів,

приниженні, побитті, випадках вимагання грошей. Також фіксуються випадки СЗЧ після загибелі товаришів по службі або отримання бойових поранень, що може свідчити про виснаження та недостатню підтримку з боку військового керівництва. Таким чином, військові з бойовим досвідом частіше залишають частину через системні проблеми у війську, тоді як особи без статусу УБД більше керуються особистими мотивами.

Аналіз причин СЗЧ серед військовослужбовців залежно від наявності статусу УБД виявив суттєві відмінності між двома категоріями. Військовослужбовці без бойового досвіду частіше називають особисті причини залишення служби, серед яких сімейні обставини, проблеми зі здоров'ям, конфлікти з командирами та загальне невдоволення військовою службою. В окремих випадках фіксується негативне ставлення до армії загалом, що проявляється у висловах про ігнорування з боку командування та сприйняття військових як «розхідного матеріалу».

Зі свого боку військовослужбовці, які мають статус УБД, значно частіше визначають системні проблеми у військових підрозділах, що вплинули на їхнє рішення залишити частину. Найпоширенішими поміж них є: несправедливість командування, випадки побиття, приниження, нестатутні взаємовідносини та вимагання грошей. Додатково фіксуються випадки, коли військові, які пережили поранення або втрату товаришів, не отримали належної медичної чи моральної підтримки, що стало причиною їхнього морального та психологічного виснаження.

Отримані дані свідчать про те, що причини СЗЧ серед військовослужбовців з бойовим досвідом і без нього суттєво різняться. Якщо для першої категорії ключовими показниками є проблеми у військовій системі та морально-психологічне вигорання, то для другої – особисті труднощі та відсутність мотивації до подальшої служби. Це свідчить про необхідність реформ у системі військового управління, зокрема в частині вдосконалення комунікації між командуванням і особовим складом, запровадження програм психологічної підтримки та забезпечення належних умов служби для всіх категорій військових.

Аналіз очікуваного покарання за СЗЧ серед військовослужбовців показує розподіл відповідей між дисциплінарною, адміністративною та кримінальною відповідальністю. Більшість респондентів (приблизно половина) вважає, що за СЗЧ вони будуть покарані кримінально, що свідчить про усвідомлення серйозності правопорушення. Значна частина опитаних висловлює думку про можливість дисциплінарного або адміністративного покарання, що може відображати їхній рівень поінформованості про правові наслідки такого вчинку або сподівання на поблажливе ставлення командування.

Серед тих, хто очікує кримінального покарання, можна припустити, що є такі, хто або має досвід спілкування з військовою прокуратурою, або ознайомлений із чинним законодавством. Деякі військові зазначають адміністративну відповідальність, що, ймовірно, свідчить про їхнє переконання, що справа не дійде до суду, а обмежиться штрафами чи іншими адміністративними санкціями. Водночас частина респондентів вважає, що наслідки будуть лише дисциплінарними, що може свідчити або про їхню впевненість у підтримці командування, або про легковажне ставлення до правових наслідків.

Ці результати показують неоднорідне розуміння військовослужбовцями юридичних наслідків СЗЧ, що може бути пов'язано із браком правової обізнаності чи індивідуальними випадками, коли командири застосовують різні підходи до покарання. Важливо окреслити, що наявність випадків, коли військові обирали відповідь «що буде, те буде» або зазначали одночасно кілька типів покарання, може свідчити про невизначеність у сприйнятті правових наслідків чи залежність рішення від обставин конкретного випадку. Це доводить необхідність більш чіткої комунікації щодо правових наслідків СЗЧ у військових підрозділах.

Аналіз поведінкового компонента установки військовослужбовців щодо СЗЧ демонструє певні відмінності між категоріями, які мають статус УБД, та тими, хто його не має. Зокрема, військовослужбовці без статусу УБД частіше виявляють готовність відмовити товариша від

вчинення СЗЧ або повідомити про це командування (51,35 % проти 33,33 %). Проте значна частина військових із досвідом бойових дій схильна не втручатися чи розглядає ситуацію як особистий вибір (60,87 % проти 34,78 %), що може свідчити про більший рівень розуміння морально-психологічного стану товаришів.

Цікаво, що 100 % військовослужбовців зі статусом УБД зазначили, що будуть погрожувати доповіддю за командою або просто удавати, що нічого не знають. Це може свідчити як про більш прагматичний підхід до подібних ситуацій, так і про уникнення відкритого протистояння з товаришами по службі. Водночас загальна частина респондентів, які не мають чіткої позиції щодо СЗЧ і не замислювалися над цим питанням, є приблизно однаковою для обох груп (48,72 % серед військових без УБД і 42,86 % серед тих, хто має цей статус), що демонструє загальну невизначеність у сприйнятті цього явища.

Отримані результати свідчать про те, що військовослужбовці, які не мають бойового досвіду, частіше вважають своїм обов'язком протидіяти СЗЧ, тоді як військові з підтвердженням УБД можуть мати більш гнучке або нейтральне ставлення до цього питання. Це може бути наслідком як особистого бойового досвіду, так і зміни пріоритетів у межах колективу. Відсутність статистично значущих відмінностей (усі значення χ^2 мають $p > 0,05$) вказує на те, що загальна поведінкова установка щодо СЗЧ серед особового складу не є однозначною і формується під впливом як особистих переконань, так і умов служби.

Аналіз поведінкового компонента установки військовослужбовців на СЗЧ показує певні відмінності залежно від категорії військовослужбовців (контрактники, мобілізовані, добровольці). Контрактники та мобілізовані частіше зазначають, що намагатимуться відмовити товариша від СЗЧ, а в разі невдачі доповідатимуть командуванню (14 % та 21 % відповідно). Добровольці також виявляють подібну поведінку (20 %), проте серед них помітно більше тих, хто вважає, що СЗЧ – це особиста справа військового, і вони не будуть втручатися (80 % добровольців проти 57 % контрактників і 44 % мобілізованих).

Погрози доповісти про СЗЧ практично не застосовуються контрактниками і добровольцями, тоді як серед мобілізованих цей показник становить 3 %. Водночас добровольці частіше за інші групи обирають варіант «спробую відмовити, а якщо не вдасться, то промовчу» (20 %), що може свідчити про їхнє розуміння складної моральної ситуації та небажання втручатися безпосередньо. Контрактники та мобілізовані рідше дотримуються такої позиції (14 % і 12 % відповідно).

Значення χ^2 для всіх відповідей є статистично незначущими ($p > 0,05$), що вказує на відсутність кардинальних відмінностей між групами військовослужбовців у їхньому ставленні до СЗЧ. Проте можна виділити таку тенденцію: контрактники більш схильні до дотримання статутної дисципліни, мобілізовані – до пасивного невтручання, а добровольці, ймовірно, через особливості їхнього добровільного вступу до війська частіше виявляють нейтральну або лояльну позицію щодо особистого вибору військовослужбовця.

Аналіз емоційного (оцінного) компонента реакції на СЗЧ залежно від бойового досвіду виявляє значні відмінності між військовослужбовцями зі статусом УБД та тими, хто його не має. Загальне засудження СЗЧ спостерігається лише поміж військовослужбовців без УБД (16,67 %), тоді як серед осіб, що мають бойовий досвід, такий варіант не підтримується. Це може свідчити про те, що ті, хто пройшов бойові дії, краще розуміють причини відповідного рішення та схильні не розглядати його виключно як порушення дисципліни. Статистичний аналіз підтверджує, що ця відмінність є значущою ($\chi^2 = 4,02$, $p = 0,04$).

Важливо, що найбільш поширеною емоційною реакцією є розуміння, яке частіше проявляють військові зі статусом УБД (68,18 %) порівняно з тими, хто не має бойового досвіду (50 %). Ця тенденція може бути пов'язана з усвідомленням психологічного навантаження, стресу та можливих обставин, які змушують військовослужбовців ухвалювати такі рішення. Поблажливість до СЗЧ демонструється на приблизно однаковому рівні серед обох груп

(8,33 % та 9,09 %), що свідчить про відсутність значущих відмінностей у сприйнятті цього аспекту.

Значна різниця спостерігається в готовності надати допомогу військовослужбовцю, який залишив частину: серед осіб зі статусом УБД цей показник становить 40,91 %, тоді як серед тих, хто не має бойового досвіду, – лише 12,50 %. Відмінність є статистично значущою ($\chi^2 = 4,80$, $p = 0,03$), що вказує на більш високу схильність військових з бойовим досвідом підтримувати своїх товаришів. Це може пояснюватися згуртованістю підрозділів, що брали участь у бойових діях, а також усвідомленням труднощів, з якими стикаються військовослужбовці у складних умовах.

Аналіз емоційного (оцінного) компонента реакції на СЗЧ серед військовослужбовців різних категорій показує, що загальне засудження частіше висловлюють мобілізовані військові (11,76 %), тоді як контрактники та добровольці такий варіант не підтримують. Це може свідчити про те, що мобілізовані, які опинилися в армії за призовом, схильні розглядати СЗЧ як порушення дисципліни, тоді як добровольці та контрактники більше орієнтовані на особисті обставини кожного з них. Проте значення $\chi^2 = 1,55$ ($p = 0,46$) не вказує на статистично значущі відмінності.

Реакція у вигляді розуміння є найбільш поширеною поміж усіх категорій військових. Вона найчастіше проявляється серед добровольців (80 %), що свідчить про їхню більшу емпатію та готовність визнавати особисті мотиви товаришів. Контрактники та мобілізовані мають подібний рівень цієї реакції (57,14 % та 55,88 % відповідно). Поблажливість виявляється порівняно рідко, найчастіше серед контрактників (14,29 %), що може свідчити про певну гнучкість у ставленні до дисциплінарних порушень у професійному оточенні.

Щодо допомоги військовослужбовцю, який залишив частину, то її найчастіше готові надати контрактники (42,86 %) та добровольці (40 %), тоді як серед мобілізованих цей показник значно нижчий (20,59 %). Це може пояснюватися тим, що контрактники та добровольці мають сильнішу мотивацію до служби й більш тісні зв'язки з побратимами, тоді як мобілізовані можуть сприймати СЗЧ більш відсторонено. Проте значення $\chi^2 = 2,06$ ($p = 0,36$) свідчить про відсутність статистично значущих відмінностей, що визначає загальну схильність усіх категорій військових до розуміння та підтримки, хоча й з певними варіаціями.

Аналіз емоційного (ставлення) компонента реакції на СЗЧ серед військовослужбовців із різним бойовим досвідом показує, що найбільш вагомим чинником є факти несправедливості з боку офіцерів (41,30 %). Військовослужбовці зі статусом УБД частіше виділяють цей показник (50%), ніж ті, хто такого статусу не має (33,33%). Це може свідчити про те, що бойовий досвід робить військових більш чутливими до несправедливості, оскільки вони очікують справедливого ставлення від командування після участі в бойових діях. Однак значення $\chi^2 = 1,32$ ($p = 0,25$) не є статистично значущим, що говорить про відносно рівномірний розподіл цієї думки.

Серед інших важливих чинників виділяють почуття відірваності від рідних та близьких, яке частіше проявляється у військовослужбовців без статусу УБД (37,50 %) порівняно з тими, хто має бойовий досвід (18,18 %). Це може бути пов'язано з тим, що військові, які не брали участі в бойових діях, психологічно важче переживають розлуку з сім'єю, тоді як ветерани можуть бути більш адаптованими до таких умов. Також значну роль відіграє хвороба близьких (32,61 %), яка однаково часто визначається як військовими зі статусом УБД, так і без нього.

Менш поширеними, але все ж реальними причинами негативного ставлення до армійської служби є відсутність можливості повноцінного відпочинку (13,04 %) та нестатутні взаємовідносини (13,04 %). Відсутність особистої свободи в армії зазначають 6,52 % опитаних, що може свідчити про адаптацію більшості військових до армійських умов. Варто наголосити, що лише 2,17 % військових вважають, що СЗЧ не може бути виправданим за жодних обставин, що свідчить про загальну тенденцію до розуміння або навіть виправдання таких вчинків залежно від обставин.

Аналіз емоційного (ставлення) компонента реакції на СЗЧ серед різних категорій військовослужбовців показує, що найбільш значущим чинником є факти несправедливості з боку офіцерів (41,30 %). Цей показник найвищий серед військовослужбовців за контрактом (71,43 %), тоді як серед мобілізованих він становить 38,24 %, а серед добровольців – лише 20 %. Це може свідчити про те, що військові, які довше перебувають на службі, частіше стикаються з проявами несправедливості з боку командного складу, що може спричинити негативне ставлення до армійської системи та сприяти появі думок про залишення частини.

Іншим значущим аспектом є хвороба близьких та рідних, яка в середньому непокоїть 32,61 % військових. Цей показник найвищий серед контрактників (42,86 %) та добровольців (40 %), тоді як серед мобілізованих він трохи нижчий (29,41 %). Це може пояснюватися тим, що військовослужбовці за контрактом і добровольці частіше мають усталені сімейні обов'язки, що підвищує емоційний вплив таких ситуацій. Водночас почуття відірваності від рідних та близьких є доволі рівномірно поширеним серед усіх категорій військових (28,26 %), що говорить про загальну проблему адаптації до умов армійської служби.

Додатковими чинниками, що впливають на ставлення до СЗЧ, є відсутність можливості повноцінного відпочинку (13,04 %) та нестатутні взаємовідносини (13,04 %). Відсутність особистої свободи у військовослужбовців непокоїть 6,52 % опитаних, причому цей показник значно вищий серед добровольців (20 %) та контрактників (14,29 %) порівняно з мобілізованими (2,94 %). Це може свідчити про те, що добровольці, які прийшли на службу з власної ініціативи, можуть мати вищі очікування щодо рівня автономії та справедливості в армії, що, зі свого боку, впливає на їхнє ставлення до можливості СЗЧ.

Проаналізувавши відповіді респондентів щодо можливого виправдання СЗЧ, можна виокремити кілька ключових аспектів. Зокрема, частина військовослужбовців не вважає можливим виправдати такі дії за жодних обставин, наголошуючи на їхній незаконності та дисциплінарній відповідальності. Водночас інші респонденти розглядають питання більш ситуаційно, зазначаючи, що причинно-наслідкові зв'язки можуть бути різними, а кожен випадок потребує окремої оцінки. Це свідчить про навісність як жорсткої нормативної позиції щодо військової дисципліни, так і певного рівня розуміння складних обставин, які можуть спонукати військового до такого рішення.

До найпоширеніших чинників, які респонденти вважають виправданням СЗЧ, належать сімейні обставини, зокрема хвороба близьких або необхідність їхнього відвідування. Відсутність можливості підтримати родину в критичний момент може призводити до психологічного напруження та, як наслідок, ухвалення радикальних рішень. Крім того, важливу роль відіграє особистий стан здоров'я військовослужбовця та можливі труднощі з отриманням належного медичного обстеження чи лікування, особливо в умовах бойових дій. Недостатня увага командування до таких проблем може підвищувати ризик ухилення від служби.

Ще одним аспектом, який виділяють респонденти, є організаційна несправедливість та безпідставність перебування військовослужбовця в підрозділі, що може означати порушення у процедурах проходження військово-лікарської комісії або необґрунтоване залучення до служби. Таким чином, у більшості відповідей простежується соціально-психологічний підтекст, який свідчить про необхідність удосконалення механізмів підтримки військовослужбовців, запобігання дисциплінарним порушенням та підвищення рівня комунікації між командуванням і особовим складом.

Аналіз поведінкового (оцінного) компонента реакції військовослужбовців на СЗЧ залежно від бойового досвіду говорить про різні уявлення щодо його наслідків. Найбільш суттєвий вплив респонденти очікують у професійній сфері (26,09 %), що може свідчити про усвідомлення негативних кар'єрних перспектив у разі такого порушення. Цікаво, що серед військових зі статусом УБД ця частка вища (31,82 %), що може бути зумовлено їхнім розумінням жорсткіших дисциплінарних норм у відповідних професійних структурах.

Водночас значна частина військовослужбовців (37,00 %) вважає, що СЗЧ не матиме значного впливу на їхнє життя або навіть змінить його на краще. Цей показник дещо вищий поміж осіб зі статусом УБД (40,90 %), що може свідчити про відчуття професійного вигорання або втрату мотивації до подальшого проходження служби. Вплив на сімейну сферу оцінюється неоднозначно: 20,80 % серед військових без статусу УБД констатують його важливість, тоді як серед самих УБД цей показник значно нижчий (4,50 %), що може пояснюватися адаптацією до довготривалої відсутності в родинному колі.

Значно менше військових вважають, що СЗЧ вплине на їхні відносини з друзями чи іншими важливими людьми (4,40 %). Це може свідчити про те, що соціальні зв'язки або вже адаптовані до військової специфіки, або що СЗЧ не сприймається як такий вчинок, що кардинально змінює соціальне життя. Отримані результати підтверджують необхідність посилення профілактичної роботи з особовим складом щодо усвідомлення правових та соціальних наслідків дисциплінарних порушень.

Аналіз поведінкового (оцінного) компонента реакції на СЗЧ серед військовослужбовців різних категорій виявив відмінності в оцінці його можливих наслідків. Найбільш критично до цього ставляться контрактники та добровольці, адже 42,86 % і 40,00 % з них, відповідно, вважають, що СЗЧ найбільше вплине на їхню професійну сферу. Водночас мобілізовані військові (20,59 %) значно рідше очікують такі наслідки, що може пояснюватися їхнім тимчасовим статусом у війську та меншою орієнтацією на довгострокову військову кар'єру.

Важливість сімейної сфери як потенційно постраждалої від СЗЧ оцінюється відносно рівномірно (від 11,80 % до 20,00 % у різних категоріях), що свідчить про загальне усвідомлення військовими впливу їхніх рішень на родину. Водночас вплив на соціальні зв'язки (стосунки з друзями та важливими людьми) оцінюється як мінімальний — лише 6,10 % мобілізованих військових назвали цей аспект, а контрактники та добровольці не згадали його взагалі.

Цікаво, що найбільше військовослужбовців, які вважають, що СЗЧ не вплине на їхнє життя або навіть змінить його на краще, виявилось серед контрактників (42,90 %) та мобілізованих (38,20 %), тоді як поміж добровольців цей показник удвічі нижчий (20,00 %). Це може свідчити про те, що добровольці більш критично ставляться до такого явища, тоді як деякі військовослужбовці за контрактом та мобілізацією розглядають СЗЧ як можливість змінити ситуацію у своєму житті. Подібні результати доводять потребу в диференційованих підходах до профілактики дисциплінарних порушень у військовому середовищі.

Відповіді військовослужбовців на твердження щодо впливу їхнього вчинку на подальше життя констатують наявність різних підходів до осмислення наслідків СЗЧ. Деякі респонденти вважають, що їхні дії можуть мати значний вплив на власну самооцінку та професійну сферу, що узгоджується з результатами попередніх досліджень про роль військової дисципліни в кар'єрному розвитку та особистісному становленні. Така позиція свідчить про усвідомлення ризиків та можливих наслідків для подальшої служби або життя після армії.

Водночас частина військовослужбовців займає більш нейтральну або байдужу позицію щодо потенційного впливу СЗЧ, аргументуючи це добровільним поверненням, відсутністю значущих наслідків або необхідністю брати до уваги індивідуальні обставини кожного випадку. З одного боку, така відповідь може свідчити про певну недооцінку дисциплінарних норм або, навпаки, впевненість у можливості виправити ситуацію без серйозних санкцій. З іншого боку, вона може свідчити про певний рівень адаптації до військового середовища, де подібні порушення не завжди сприймаються як критичні.

Цікаво, що деякі респонденти висловили думку про можливий позитивний вплив таких випадків на військове командування, яке може стати більш уважним до проблем особового складу. Це означає констатацію певного рівня напруги у взаєминах між військовослужбовцями та керівництвом, де порушення дисципліни іноді розглядається як спосіб привернути увагу до нагальних питань. Водночас наявність відповідей про

«розуміння, що правильно, а що ні» демонструє, що частина військових усвідомлює етичний аспект своїх дій та можливі наслідки як для себе, так і для інших.

Висновки

Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати низку висновків щодо соціально-психологічних чинників, що впливають на СЗЧ військовослужбовцями НГУ.

Передусім виявлено, що основними чинниками, що сприяють СЗЧ, є відчуття несправедливості з боку командування, почуття відірваності від рідних і близьких, недостатній рівень психологічної підтримки та низький рівень довіри до командного складу. Військовослужбовці без бойового досвіду частіше визначали особисті труднощі як причину СЗЧ, тоді як військові зі статусом УБД називали морально-психологічне виснаження, факти несправедливості та неналежне медичне забезпечення.

Структурний аналіз установки військовослужбовців на СЗЧ показав, що когнітивний компонент установки (усвідомлення норм і цінностей) є найбільш варіативним у відповідях, що робить його найбільш доцільною мішенню для інформаційно-просвітницької роботи з профілактики цього негативного явища. Частина військових, зокрема добровольці, демонстрували нижчу оцінку СЗЧ як злочину, що може свідчити про певне зниження сприйняття серйозності правопорушення під впливом бойового досвіду. Поведінкові реакції також розділилися: контрактники і мобілізовані більше схилилися до активної протидії СЗЧ, тоді як добровольці частіше обирали пасивну позицію – «не втручатися».

Загалом отримані результати підтверджують, що ефективне попередження СЗЧ вимагає системної роботи у трьох напрямках: налагодження комунікації між командуванням і підлеглими, створення дієвої системи психологічної підтримки та увага до особистісних і соціальних потреб військовослужбовців у процесі служби.

Список використаних джерел

Антоненко, О. С. (2023). Соціально-психологічні чинники делінквентної поведінки військовослужбовців у військовому підрозділі. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах: збірник матеріалів науково-практичної конференції* (с. 33–36). Київ: НУОУ

Боднар, А. Я., & Макаренко, Н. Г. (2011). Особливості проявів делінквентної поведінки в Збройних Силах України. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*, 123, 35–39

Гаврилова, Н., & Матвійчук, В. (2024, Грудень 13). “Все з часом накіпіло”: 191 військовий з Одещини повернувся на службу після СЗЧ. *Суспільне новини*. <https://suspilne.media/odesa/902081-vse-z-casom-nakipilo-191-vijskovij-z-odesini-povernuvsa-na-sluzbu-pisla-szc>

Гірник, К. (2024, Березень 18). В Україні зростає кількість випадків дезертирства: скільки справ вже відкрито. *УНІАН*. <https://www.unian.ua/society/dezertiri-u-zsu-v-ukrajini-zrostaye-kilkist-sprav-pro-samovilne-zalishennya-chastini-12576654.html>

Журавель, В. М. (2019). Кримінальна відповідальність за військові правопорушення. Київ: Юрінком Інтер

Карпенко, М. І. (2013). Самовільне залишення військової частини або місця служби, дезертирство: методика розслідування злочинів, передбачених ст. 407, 408 Кримінального кодексу України. *Юридична наука*, 11, 90–111

Кримінальний кодекс України: Закон України № 2341-III (2001) (Україна). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

Ленда, О. В. (2023). Кримінально-правова характеристика самовільного залишення військової частини або місця служби та дезертирства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*, 73, 123–127

Мельник, М. І. (Ред.). (2021). Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. Київ: Атіка

Мозговий, В. І. (2019). Вивчення особистості військовослужбовців, схильних до делінквентної поведінки, у контексті порушення їхнього статево-рольового статусу та родинних зв'язків. *Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України*, 11(20), 175–200

Пашенко, А. О. (2022). Особливості правосвідомості військовослужбовців Національної гвардії України як чинник делінквентної поведінки. *Честь і закон*, 4 (83), 134–143

Права людини в секторі безпеки та оборони. (2023). *Омбудсман України*. <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-3-prava-liudyny-v-sektori-bezpeky-ta-oborony>

Центр психологічної підтримки персоналу Збройних Сил України. (2025). Військовослужбовці під час дії воєнного стану можуть розраховувати на 30 днів щорічної відпустки. <https://www.facebook.com/CMASua/posts/614579451432970>

Чому військовослужбовці розчаровуються в армії та звільняються. (2021, Червень 29). *Тиждень.ua*. <https://tyzhden.ua/doslidzhennia-chomu-vijskovosluzhbovtsi-rozcharovuiutsia-v-armii-ta-zvilniaiutsia>

Юнін, О. С., Шаблистий, В. В., Березняк, В. С., Курилюк, Ю. Б., Каторкін, Р. А., & Журавель, О. Є. (2024). Забезпечення прикордонної безпеки правоохоронними органами системи МВС України в умовах воєнного стану. Дніпро: ДДУВС

References

Antonenko, O. S. (2023). *Sotsialno-psykholohichni chynnyky delinkventnoi povedinky viiskovosluzhbovtiv u viiskovomu pidrozdili* [Socio-psychological Factors of Delinquent Behavior of Servicemen in a Military Unit]. *Filosofsko-sotsiolohichni ta psykholohopedahohichni problemy pidhotovky osobystosti do vykonannia zavdan v osoblyvykh umovakh: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii* (s. 33–36). Kyiv: NUOU [in Ukrainian]

Bodnar, A. Ya., & Makarenko, N. H. (2011). *Osoblyvosti proiaviv delinkventnoi povedinky v Zbroinykh Sylakh Ukrainy* [Peculiarities of Manifestations of Delinquent Behavior in the Armed Forces of Ukraine]. *Naukovi zapysky NaUKMA, Pedahohichni, psykholohichni nauky ta sotsialna robota*, 123, 35–39 [in Ukrainian]

Chomu viiskovosluzhbovti rozcharovuiutsia v armii ta zvilniaiutsia [Why are the military personnel so charming and charming in the army]. (2021, Cherven 29). *Tyzhden.ua*. <https://tyzhden.ua/doslidzhennia-chomu-vijskovosluzhbovti-rozcharovuiutsia-v-armii-ta-zvilniaiutsia> [in Ukrainian]

Havrylova, N., & Matviichuk, V. (2024, Hruden 13). “*Vse z chasom nakypilo*”: 191 viiskoviyi z Odesychyny povernuvsia na sluzhbu pislia SZCh [“Everything boiled over with time”: 191 soldiers from Odessa returned to service after the SZCh]. *Suspilne novyny*. <https://suspilne.media/odesa/902081-vse-z-casom-nakypilo-191-vijskovij-z-odesini-povernuvsa-na-sluzbu-pisla-szc> [in Ukrainian]

Hirnyk, K. (2024, Berezen 18). *V Ukraini zrostaie kilkist vypadkiv dezertyrstva: skilky sprav vzhe vidkryto* [The number of desertion cases is increasing in Ukraine: how many cases have already been opened]. *UNIAN*. <https://www.unian.ua/society/dezertiri-u-zsu-v-ukrajini-zrostaye-kilkist-sprav-pro-samovilne-zalishennya-chastini-12576654.html> [in Ukrainian]

Karpenko, M. I. (2013). *Samovilne zalyshennia viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby, dezertyrstvo: metodyka rozsliduvannia zlochyniv, predbachenykh st. 407, 408 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Unauthorized Absence or Desertion: Methodology for Investigating Crimes under Articles 407 and 408 of the Criminal Code of Ukraine]. *Yurydychna nauka*, 11, 90–111 [in Ukrainian]

Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. *Zakon Ukrainy № 2341-III* (2001) (Ukraine). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian]

Lenda, O. V. (2023). *Kryminalno-pravova kharakterystyka samovilnoho zalyshennia viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby ta dezertyrstva* [Criminal-Law Characteristics of Unauthorized Absence

and Desertion]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Pravo*, 73, 123–127 [in Ukrainian]

Melnyk, M. I. (Ed.). (2021). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy* [Scientific and Practical Commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Atika [in Ukrainian]

Mozghovyi, V. I. (2019). *Vyvchennia osobystosti viiskovosluzhbovtiv, skhylnykh do delinkventnoi povedinky, u konteksti porushennia yikhnoho statevo-rolovoho statusu ta rodynnykh zviazkiv* [Study of the Personality of Servicemen Prone to Delinquent Behavior in the Context of Disruption of Their Gender-Role Status and Family Ties]. *Aktualni problemy psykholohii. Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy*, 11(20), 175–200 [in Ukrainian]

Pashchenko, A. O. (2022). *Osoblyvosti pravosvidomosti viiskovosluzhbovtiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy yak chynnyk delinkventnoi povedinky* [Features of Legal Awareness of Servicemen of the National Guard of Ukraine as a Factor of Delinquent Behavior]. *Chest i zakon*, 4(83), 134–143 [in Ukrainian]

Prava liudyny v sektori bezpeky ta oborony [Human Rights in the Security and Defense Sector]. (2023). *Ombudsman Ukrainy*. <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/rozdil-3-prava-liudyny-v-sektori-bezpeky-ta-oborony> [in Ukrainian]

Tsentr psykholohichnoi pidtrymky personalu Zbroinykh Syl Ukrainy. (2025). *Viiskovosluzhbovti pid chas dii voiennoho stanu mozhut rozrakhovuvaty na 30 dniv shchorichnoi vidpustky* [Servicemen during Martial Law Can Count on 30 Days of Annual Leave]. <https://www.facebook.com/CMA SUA/posts/614579451432970> [in Ukrainian]

Yunin, O. S., Shablysty, V. V., Bereznjak, V. S., Kuryliuk, Yu. B., Katorkin, R. A., & Zhuravel, O. Ye. (2024). *Zabezpechennia prykordonnoi bezpeky pravookhoronnymy orhanamy systemy MVS Ukrainy v umovakh voiennoho stanu* [Ensuring Border Security by Law Enforcement Agencies of the MIA System of Ukraine under Martial Law]. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian]

Zhuravel, V. M. (2019). *Kryminalna vidpovidalnist za viiskovi pravoporushennia* [Criminal Liability for Military Offenses]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian]

Summary

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF UNAUTHORIZED LEAVING OF MILITARY UNITS BY SERVICEMEN UNDER WAR CONDITIONS

Marharyta Holovina,

National Academy of the National Guard of Ukraine

Introduction. The article presents the results of an empirical study of the socio-psychological factors influencing unauthorized leaving of military units (ULMU) by servicemen of the National Guard of Ukraine during martial law. The relevance of this issue stems from the significant increase in such cases since 2014, especially after the full-scale invasion in 2022. Unauthorized leaving is analyzed as a form of delinquent behavior determined by the interaction of social, psychological, and individual factors. The study emphasizes that the phenomenon undermines discipline, cohesion, and combat readiness, while its prevention requires a deep understanding of soldiers' motivation, moral state, and value orientations.

Purpose of the article. The purpose of the study is to identify and analyze the main socio-psychological determinants of unauthorized leaving of military units under wartime conditions, distinguishing them by combat experience and service category (contracted, mobilized, or volunteer). The research aims to determine cognitive, emotional, and behavioral components of servicemen's

attitudes toward this act, as well as to propose practical directions for psychological prevention of such offenses.

Materials and Methods. The empirical sample comprised 46 servicemen of the National Guard of Ukraine who had committed ULMU, including both combatants and non-combatants. An author-designed questionnaire was used to study psychological, moral, and organizational factors leading to such behavior. The instrument contained ten thematic blocks covering: socio-demographic data; cognitive assessments (perception of service difficulties and legality of actions); emotional reactions (attitudes toward peers who left the unit); behavioral intentions (hypothetical responses to peers' misconduct); and sources of potential social support. Data were analyzed through frequency and chi-square statistics ($p \leq 0.05$).

Results. The analysis revealed that servicemen identified injustice from commanders, separation from family, and lack of rest as the most significant difficulties of service. These factors were common across categories but were more acute among participants with combat experience (59.1 % versus 33.3 % among non-combatants). Contracted soldiers displayed the highest sensitivity to unfair treatment (86 %), while volunteers more often emphasized fatigue and deprivation of rest (40 %). Servicemen's interpretation of unauthorized leaving varied. Those without combat experience more frequently viewed it as a criminal act (58 %), while combatants tended to justify it by psychological exhaustion or command abuse (36 %). Volunteers showed the strongest condemnation of ULMU (80 %), where as contracted and mobilized servicemen demonstrated more tolerance, reflecting awareness of situational pressures. Behavioral responses also differed. Non-combatants were more likely to attempt to dissuade a peer from ULMU or report to superiors (51 %), while combatants tended to regard the act as a personal matter (61 %). Volunteers displayed the highest neutrality, often considering such behavior a private decision (80%). Emotional analysis showed that servicemen with combat experience were more inclined to understanding (68 %) and helping (41 %) those who left the unit, compared to 50 % and 13 % respectively among non-combatants. Regarding perceived consequences, one-fourth of respondents expected the most serious repercussions in the professional sphere (26 %), while over one-third (37 %) believed the act would not worsen or might even improve their lives. This perception was especially prevalent among veterans, indicating moral fatigue and diminished faith in institutional justice.

Conclusions. Unauthorized leaving of units is a complex socio-psychological phenomenon influenced primarily by perceived injustice, fatigue, family separation, and inadequate rest. The findings show that combat experience modifies soldiers' ethical and emotional evaluation of such acts: experienced personnel demonstrate greater empathy but also detachment. Prevention should thus focus on restoring fairness in command interactions, improving rest and rotation systems, strengthening social and family support, and expanding psychological counseling. Future studies should involve larger samples and examine the role of leadership styles, resilience, and moral injury in predicting ULMU behavior.

Key words: servicemen; unauthorized leaving of military units; professional motivation; value-meaning sphere; attitudes; mindsets.